

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ТРИПІЛЬСЬКИХ ПРОТОМІСТ

М. Ю. Відейко

Висвітлюються причини виникнення великих поселень трипільської культури — енеолітичних протоміст у межиріччі Південного Бугу і Дніпра.

Великі трипільські поселення-протоміста виникають у Південному Побужжі в середньому (VI—VII) Трипіллі у середовищі східнотрипільської культури і існують до середини пізнього (СІ) Трипілля включно, тобто з останньої чверті V тис. до н. е. до середини IV тис. до н. е. (за календарною хронологією), протягом 700—500 років. За цей час у межиріччі Південного Бугу і Дніпра відбулися певні зрушення як у трипільському середовищі, так і в суміжних етнокультурних утвореннях. На нашу думку, до вирішення питання про причини виникнення та еволюції великих трипільських поселень-протоміст слід підходити у двох вимірах — історичному та економічному. Найбільш логічним поясненням концентрації давньоземлеробського населення у поселеннях-гігантах залишається гіпотеза про наявність зовнішньої загрози¹. Існує дві думки щодо визначення джерела такої загрози для Побужжя. Згідно з першою, така загроза існувала з боку «степового населення»², другою — з боку споріднених «трипільських племен»³. На жаль, обидві думки поки що не мають достатнього обґрунтування, чим і викликана потреба у цьому огляді історичної ситуації у Південному Побужжі, пов'язаної з виникненням та розвитком трипільських протоміст. Вирішенню цього питання сприятиме детальна синхронізація трипільських пам'яток зі «степовими»⁴ та періодизація власне трипільських пам'яток.

За археологічними даними, процес збільшення розмірів трипільських поселень розпочався ще у ранньому Трипіллі (А) на етапі розселення трипільських спільнот на схід, коли поруч з міні-поселеннями типу Бернашівки з'являються поселення площею 20—25 га (наприклад, Могильна III). Для цього часу контакти ранньотрипільських племен зафіксовано з неолітичним населенням Побужжя⁵. Проте переважна кількість трипільських пам'яток цього часу має незначну площу й розташована на відстані 3—10 км одна від іншої. Спостерігається зростання кількості одночасних поселень, що свідчить про збільшення демографічного потенціалу.

З початком етапу VI пов'язані знахідки, що документують контакти трипільців з енеолітичними культурами Побужжя та Подніпров'я, причому середньостогівська кераміка поширюється на корінній трипільській території — у Подністров'ї⁶. За кількістю таких знахідок це був період найбільшого «тиску» з боку «степових» культур на Трипілля. Логічно було б припустити, що відповідно на це мала б стати консолідація трипільських племен та створення великих поселень. Однак на етапі VI спостерігається утворення локальних варіантів Трипілля, зокрема у Побужжі⁷, фактично відбувався процес розпаду ранньотрипільсько-докукутенської спільноти. Межа між новими утвореннями досить помітна, останнім часом з'явилася тенденція до виокремлення культур в межах

комплексу Кукутені-Трипілля. Водночас тенденція до утворення більших за розмірами поселень зберігається, на початок етапу VI/VII маємо поселення площею до 60 га — Онопріївка⁹. Водночас триває рух трипільських громад на схід, до Дніпра, починається освоєння Середнього Подніпров'я.

На етапі VI/VII диференціація всередині Трипілля поглиблюється, причому найчіткіші відмінності можна простежити між пам'ятками Буго-Дніпровського межиріччя і тими, що існували на захід від Південного Бугу¹⁰. Основною етнографічною ознакою стає поширення розписного посуду на заході й незначна його кількість на сході, що дає підставу дослідникам розглядати поширення комплексів з розписним посудом на схід як свідчення широкомасштабної міграції трипільських племен, «другої хвилі» колонізації межиріччя. Водночас існує чимало археологічних даних про контакти по лінії Північ-Південь з середньостогівською культурою. Найбільш яскравим проявом цих контактів вважається трипільська кухонна кераміка¹¹.

Власне як середньостогівські можна розглядати дві ознаки посуду — технологію виготовлення (домішка товченої черепашки в глині) та елементи декору (розчоси, перлини тощо), форми ж посуду залишаються трипільськими. Слід зауважити, однак, що у технологічному плані трипільська кераміка інших груп залишилася поза впливами.

Суттєві зміни у Буго-Дніпровському межиріччі сталися на початку етапу VII Трипілля. На зміну пам'яткам східнотрипільської культури приходять пам'ятки володимирівської групи, що започаткували єдину генетичну лінію Володимирівка-Томашівка. Фактично відбувся перерозподіл Буго-Дніпровського межиріччя між трипільськими населенням. Східнотрипільські спільноти було витіснено у Подніпров'я, де вони зайняли вузьку смугу вздовж обох берегів Дніпра. Цим подіям передувало утворення східнотрипільськими племенами великих поселень типу Веселого Кута (150 га) та Миропілля (200 га). Значними були розміри поселень пришельців із Заходу — Володимирівка (80 га), Небелівка (220 га) та ін., тобто паралельно існували величезні поселення двох великих угруповань трипільців. Водночас відбувається поширення розписного трипільського посуду поза межі трипільської території на південь — у райони Побужжя та Подніпров'я. Цей процес фіксують знахідки на таких пам'ятках, як Ново-Розанівка, Ташликії та інших¹¹, що дало підстави Т. Г. Мовші твердити про поширення трипільців у Степ¹². Етапи VII—СІ — час найбільшого розквіту великих поселень-протоміст у Південному Побужжі. Але розмежування всередині трипілля зберігається, в тому числі по Південному Бугу. Мігранти із заходу, захопивши межиріччя у східнотрипільських племен, фактично стали на шляху подальших переселень із заходу. Сусідами трипільців у Степу в цей час були племена, що залишили пам'ятки середньостогівського та нижньомихайлівського типу¹³.

Зрозуміти динаміку та характер взаємовідносин степових та трипільських племен неможливо без аналізу їх господарських систем. Найближчі до трипільської території середньостогівські пам'ятки знаходяться, в основному, у басейні Дніпра, займаючи Лісостеп. Є думка, що це культура взагалі лісостепова¹⁴. Господарство її було пов'язане насамперед із використанням ресурсів великих річкових долин, де були всі умови для розвитку скотарства й землеробства¹⁵. У м'ясному раціоні населення Лісостепу 91% складало м'ясо коня та великої рогатої худоби, причому м'ясо останньої — 79%. Такий м'ясний баланс типовий для культур, що вважаються землеробсько-скотарськими¹⁶ — Гумельниці та Трипілля (у Побужжі — 68,5%, Гумельниці — 91%). Щоправда, найближчі до трипільських середньостогівські спільноти (Молюхів Бугор) за наявними даними займалися переважно полюванням — 70% кісток¹⁷. У господарстві сусідньої, нижньомихайлівської, культури О. Г. Шапошникова відмічає дві тенденції — одна пов'язана з осілістю, друга — з рухливим скотарством на базі розведення малої рогатої худоби. Однак остання поширена досить далеко на схід від трипільського регіону¹⁸. Характер поселень типу Михайлівки свідчить про заняття їх мешканцями землеробством на родючих надзаплавних терасах¹⁹. Роль полювання тут була незначною, основне місце в раціоні посідало м'ясо свійських тварин²⁰. Слід зауважити, що переважання у стаді малої рогатої худоби ще не може бути беззаперечним свідченням рухливого, кочового скотарства.

Така перевага може бути характерною і для цілком осілого землеробства²¹. Для пастухів та конярів, яким було населення, що залишило пам'ятки середньостогівської та нижньомихайлівської культур, типовою є саме осілість²². Культури «степової бронзи» Євразії, на думку етнографів, належать до моделі господарської адаптації пастухів-скотарів та землеробів, що поєднували тваринництво з мотичним землеробством. Тварини протягом року переважно утримувалися на пасовищах в районі стаціонарних поселень²³. Європейська ж традиція кочівництва виникає на тлі глобальної аридизації клімату на зламі IV—III тис. до н. е., використовуючи існуючі передумови — одомашнення коня, появу колісного транспорту, наявність більш і менш рухливих груп населення, що займалося тваринництвом²⁴. Підстав твердити про наявність кочівництва у V — першій половині IV тис. до н. е. немає. Навіть та екологічна ніша, яку займало населення «степових» енеолітичних культур, не була зайнята ним повністю, про що може свідчити незначна кількість відповідних пам'яток. Щільність населення тут не можна порівняти із щільністю населення Лісостепу, освоєного трипільцями²⁵.

Отже, можна твердити, що в V тис. до н. е. (за календарною хронологією) не існувало економічних потреб для освоєння тваринницькими племенами тієї частини Лісостепу, яка була освоєна трипільцями. Тобто теза про «випас тварин» у Лісостепу не має достатнього обґрунтування, можна твердити лише про проникнення скотарів на землеробську територію з метою грабунку²⁶. Такий висновок базується в основному на фактах одомашнення коня й використання його для верхової їзди, створення військових конних підрозділів, озброєних списами, бойовими молотами з рогу оленя та луком зі стрілами²⁷. Найважливішим елементом військового потенціалу «степовиків» в такому разі є саме кіннота. Про можливість використання кінноти для верхової їзди свідчить наявність м'якої збруї, що доведена знахідками, іконографічними та трасологічними даними²⁸. Однак немає підстав вбачати в такому використанні коня його військове застосування. Є думка, що спочатку коня запрягали й використовували як транспорт²⁹.

Якщо не брати до уваги коня, то жодної переваги в озброєнні середньостогівські племена над трипільцями не мали. До того ж великі поселення-протоміста були значними укріпленими пунктами. Демографічний потенціал Трипільля у Лісостепу в цей час був найвищий — населення окремих поселень складалося з кількох тисяч чоловік і більше. Таким чином, у V — на початку IV тис. до н. е. не існувало військових передумов для тиску степового населення на трипільський світ.

На той час не існувало жодних умов для агресії з боку «степових» племен — ні екологічних, ні економічних, ні військово-технічних. На думку В. Г. Збеновича, те, що ми знаємо про Середній Стіг, Нижню Михайлівку та «втягнуті поховання», не дає змоги розглядати населення цих поселень як агресорів³⁰. Поширення матеріалів трипільської культури у Степ і степових — у зону розселення трипільців можуть свідчити про певне співробітництво, економічні контакти — випасання стад, обмін³¹. Етнографічні та історичні джерела дають приклади значного впливу розвинутих землеробських осередків на інтенсифікацію тваринництва у сусідів. Так, у Єгипті доби Ранняго Царства (поч. III тис. до н. е.) не вистачало великої рогатої худоби, а в сусідніх землях Нубії та Лівії, де інтенсифікація землеробства була проблематичною, збільшилася частка тваринництва — худоба відправлялася у долину Нілу в обмін на зерно та ремісничі вироби. Час від часу фараони відряджали експедиції для пограбування скотарів³². Аналогічна ситуація могла мати місце і у Лісостепу Буго-Дніпровського межиріччя, де мирне життя чергувалося з військовими сутичками, перевага в яких протягом V — першої половини IV тис. до н. е. найімовірніше була на боці трипільського населення.

Проаналізуємо економічні передумови виникнення напруги в середовищі власне трипільського населення Лісостепу. Мотичне або орне землеробство базувалося тут на використанні земельних ділянок в околицях поселень протягом обмеженого (50—70 років) часу, після чого поселення переносилися. Таке переложно-циклічне землеробство, яке ми спостерігаємо з періоду Трипільля А, потребувало захоплення нових і нових територій. Умовою стабільного розвитку даної моделі господарської адаптації в обмеженій екологічній ніші — Лісостепу

була сталість природних умов. Займанщина — захоплення нових ґрунтів — мала спиратися на певну організацію, військовий та демографічний потенціал. Значних зрушень в організаційній сфері ми не спостерігаємо у Трипільлі до етапу VI/VII, коли починається процес витіснення східнотрипільських громад з Побужжя мігрантами із Заходу. У відносно короткий проміжок часу утворюються пункти площею в десятки і сотні гектарів з величезною на той час концентрацією населення. Саме боротьба за перерозподіл межиріччя між двома великими групами трипільського населення могла стимулювати виникнення протоміст. У даному разі взаємна загроза виглядає реальнішою. Зникнення східнотрипільської культури у Побужжі та витіснення її у Подніпров'я, на наш погляд, більш вагоме свідчення про військові сутички та інфільтрацію, ніж поширення домішки товченої черепашки у глині чи елементів орнаментації кухонного посуду. Значні пересування населення в ареалі трипільсько-кукутенської спільноти були періодичним явищем. Однак на етапах VII—CI спостерігається певна стабільність. Можливо, остання спричинилася утворенням Володимирівсько-Томашівського угруповання з численними протомістами, яке контролювало лівобережжя Південного Бугу майже 400 років, заступаючи шлях на схід трипільсько-кукутенським племенам.

У процесі розселення трипільських спільнот на величезних, не зайнятих землеробським населенням, обширах Лісостепу мала б зрости роль адміністративних структур, що відповідали за вирішення питань, пов'язаних з аграрними розпорядками та військовою справою. Як бачимо з історії Давнього Сходу (Дворіччя), такі надбудовні структури, раз утворившись, спрямовують зусилля на власну розбудову та розвиток³³. Вважають, що трипільське населення Лісостепу не могло забезпечити відповідний рівень виробництва, достатній для отримання додаткового продукту, насамперед через примітивність технічної бази на тлі несприятливих екологічних умов³⁴. При цьому не беруть до уваги, що біоресурси Лісостепу могли компенсувати ці несприятливі фактори і практично монополюю контролювалися саме трипільським населенням. До речі, саме у трипільців виникла потреба в колективних діях у процесі захоплення нових територій, освоєння нових земель, розподілу та охорони громадських володінь. Певний колективізм міг зберегтися й у сільськогосподарських роботах, будівництві укріплень. Колективними були й ритуальні відправи, зокрема спалення поселень під час переселення. Як бачимо, колективна діяльність має охоплювати чимало сфер життєдіяльності давньоземлеробського населення Побужжя. Однак додатковий продукт у ранньоземлеробських суспільствах залишався обмеженим, міг бути нульовим або зменшуватися. Правлячий прошарок, стимулюючи пошук виходу з кризи, мав спрямовувати зусилля на придбання нових, зовнішніх ресурсів³⁵. У трипільсько-кукутенській спільноті повинні були вигравати ті громади, які мали значний військово-демографічний потенціал. Найбільш простим засобом нагромадження останнього була концентрація населення у поселеннях-протомістах. Масштаби як протоміст, так і дещо значніших об'єднань, визначалися регіональними особливостями. Так, Молдова і Поділля з їх обмеженими ресурсами не мали змоги значно нарощувати розміри поселень. Тут поки що невідомі пам'ятки площею понад 100 га, звичайними є поселення до 40—70 га, починаючи з етапу VI/VII. Водночас тут створюється новий тип укріплень — городища, які компенсували нечисленність гарнізонів і забезпечували контроль окремих спільнот над річковими долинами. Водночас нестача ресурсів у західних землях могла компенсуватися обмінними операціями з сировиною (кремій) та ремісничими виробами (метал, кераміка). Втім, єдиним виходом з кризи була міграція, що й відбулося у значних масштабах на початку етапу VII. У Буго-Дніпровському межиріччі можливим було створення величезних поселень (200—450 га), агломерацій землеробського населення. Поєднання природних чинників із специфікою трипільського господарства було, на нашу думку, основним фактором виникнення великих трипільських поселень-протоміст, а також складної багаторівневої системи у Побужжі на етапах VII—CI.

Аналогічним чином відбувався перехід від територіальної експансії до інтенсивного освоєння території у Месопотамії (Убейд IV — Ранньо- та Пізньо-урукський періоди, IV тис. до н. е.). Там також йшов активний процес концентрації людності у великих поселеннях-протомістах. Однак їх виникнення при-

звело не стільки до зростання числа населення, як до його перерозподілу³⁶, розвиток політичної системи був тут первинним явищем, що спричинилося до утворення найдавніших міст³⁶.

Суспільна структура трипільського населення Південного Побужжя на етапах ВІІ—СІ була найбільш складною у трипільсько-кукутенській спільноті. Бачимо, як на етапах ВІІ—СІ відбувся перехід від територіальної експансії на схід до освоєння захоплених раніше територій, що зумовило зростання напруженості між окремими угрупованнями Трипілья. За умов стагнації розвитку продуктивних сил наприкінці етапу СІ суспільні інститути були охоплені системною кризою — залучення зовнішніх ресурсів не відбулося, що можна пов'язувати з несприятливою екологічною ситуацією (перехід від атлантика до субореалу, антропогенні впливи). Остання, а також внутрішньотрипільські протиріччя зумовили загибель трипільських протоміст. Втім, цей процес, а також роль у ньому інокультурного населення є темою окремого дослідження.

Примітки

- ¹ Збеневич В. Г. К проблеме крупных трипольских поселений // РПГТК.— 1990.— С. 12.
- ² Черныш Е. К. Формирование локальных вариантов трипольской культуры. Всесоюзн. конф. «Новейшие достижения советских археологов». Тез. докл.— М., 1977; Круц В. А. К истории населения трипольской культуры в междуречье Южного Буга и Днепра // Первобытная археология. Материалы и исследования.— К., 1989.— С. 132.
- ³ Шмаглий Н. М., Видеико М. Ю. Крупные трипольские поселения и проблема ранних форм урбанизации // РПГТК.— 1990.— С. 12—16; Збеневич В. Г. К проблеме крупных трипольских поселений...— С. 12.
- ⁴ Мовша Т. Г. Хронология Триполья-Кукутени и степные культуры эпохи раннего металла в его системе // Проблемы археологии Поднепровья.— Днепропетровск, 1984.— Вып. 1.— С. 60—83; Цвек О. В. Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутенської спільноти // Археологія.— 1985.— Вип. 51.— С. 31—45; Круц В. О., Рижов С. М. Фази розвитку пам'яток томашівсько-сушківської групи // Там само.— С. 45—56.
- ⁵ Шапошникова О. Г., Товкайло Н. Некоторые итоги исследования многослойного поселения Пугач на Южном Буге // Первобытная археология.— К., 1989.— С. 86—97.
- ⁶ Мовша Т. Г. Хронология Триполья-Кукутени...— С. 76.
- ⁷ Цвек О. В. Особливості формування...— С. 42—43.
- ⁸ Цвек Е. В. Трипольская культура междуречья Южного Буга и Днепраю.— Автореф. дис... канд. ист. наук.— К., 1987.— С. 9.
- ⁹ Цвек О. В. Особливості формування...— С. 43.
- ¹⁰ Мовша Т. Г. О связях племен трипольской культуры со степными племенами // СА.— 1961.— № 2.— С. 186—199.
- ¹¹ Шапошникова О. Г. Эпоха раннего металла в степной полосе Украины // Древнейшие скотоводы степей юга Украины.— К., 1987.— С. 7.
- ¹² Мовша Т. Г. Актуальные проблемы истории поздне трипольского населения Днестровско-Днепровского междуречья // РПГТК.— 1990.— С. 172.
- ¹³ Мовша Т. Г. Хронология Триполья-Кукутени...— С. 60—63.
- ¹⁴ Мерперт Н. Я. Энеолит юга СССР и Евразийские степи // Энеолит СССР.— М., 1982.— С. 324.
- ¹⁵ Телегин Д. Я. Середньостогівська культура епохи міді.— К., 1973.— С. 131, 132.
- ¹⁶ Субботин Л. В. Памятники культуры Гумельница Юго-Запада Украины.— К., 1983.— С. 96, 97.
- ¹⁷ Телегин Д. Я. Середньостогівська культура...— С. 132.
- ¹⁸ Шапошникова О. Г. Памятники Нижнемихайловского типа // Археология Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 1.— С. 329.

¹⁹ Шапошнікова О. Г. Пам'ятки типу нижнього шару Михайлівки // Археологія Української РСР.— К., 1971.— Т. 1.— С. 256.

²⁰ Там же.— С. 256.

²¹ Кларк Г. Доисторическая Европа. Экономический очерк.— М., 1953.— С. 127.

²² Шнирельман В. А. Происхождение скотоводства.— М., 1980.— С. 241—242.

²³ Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А. Народы, расы, культуры.— М., 1985.— С. 205.

²⁴ Николаева Н. А. Две традиции полукочевого (кочевого) скотоводства в Понто-Каспийских степях. Связь их с древнейшими цивилизациями // Древнейшие общины земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья.— К., 1991.— С. 85—87.

²⁵ Круц В. А. К истории населения...— С. 129—130.

²⁶ Там же.— С. 132.

²⁷ Телегин Д. Я. Середньостогівська культура...— С. 143.

²⁸ Anthony D., Telegin D. Y. The origin of horseback riding // Scientific American.— 1991.— December.— P. 94—100.

²⁹ Шнирельман В. А. Происхождение скотоводства.— С. 231—232.

³⁰ Збенович В. Г. К проблеме крупных трипольских поселений...— С. 12.

³¹ Мовша Т. Г. Актуальные проблемы...— С. 172.

³² Пиотровский Б. Б. Страницы древней истории Северной Нубии // Древняя Нубия.— М.-Л., 1964.— С. 16.

³³ Дьяконов И. М., Якобсон В. А. «Номовые государства», «территориальные царства», «полисы» и «империи». Проблемы типологии // СА.— 1982.— № 3.— С. 6.

³⁴ Массон В. М. Трипольское общество и его социально-экономические характеристики // РИПТК.— 1990.— С. 8—10; Сайко Э. В. Социальная дифференциация исторически разных типов расселения: поселение и город-деревня // Там же.— С. 17—21; Павленко Ю. В. Предыстория сложения раннеклассового общества на территории Украины // Формирование раннеклассового общества на территории Украины.— К., 1989.— С. 11; Мовша Т. Г. О связях...— С. 186 и сл.

³⁵ Дьяконов И. М., Якобсон В. А. «Номовые государства»...— С. 6.

³⁶ Там же.— С. 6—12; Service E. R. Origin of State and Civilization.— N. Y., 1975.— P. 219, 281—282.

М. Ю. Видейко

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТРИПОЛЬСКИХ ПРОТОГОРОДОВ

Крупные трипольские поселения-протогорода возникли в последней четверти V тыс. до н. э. и просуществовали как тип поселений не менее 500—700 лет, до середины IV тыс. до н. э. (по календарной хронологии). Их появление связано с борьбой внутри трипольско-кукутенской общности за обладание земельными угодьями. В процессе аграрной колонизации Лесостепи трипольским населением особо важное значение приобретают общественные структуры, связанные с аграрной спецификой хозяйства и военным делом. Концентрация населения в поселениях-протогородах была средством усиления военно-демографического потенциала трипольских общин для борьбы с родственными племенами. Аналогичные процессы в конце V — IV тыс. до н. э. протекали в Месопотамии, где они привели к возникновению городов-государств древнего Шумера.

В V—IV тыс. до н. э. не существовало ни военных, ни экономических, ни политических предпосылок для агрессии «степных» племен против трипольского населения, которая могла бы стимулировать появление протогородов в Триполье.

В условиях застоя в развитии производительных сил трипольское общество в середине IV тыс. до н. э. переживает кризис, связанный с неблагоприятной экологической обстановкой (переход от атлантика к суббореалу) и ограниченными возможностями экстенсивного развития экономики. В результате кризиса исчезают крупные трипольские поселения — энеолитические протогорода Юго-Восточной Европы.

REASONS OF APPEARANCE AND DEVELOPMENT OF TRIPOLIAN PROTOTOWNS

Appearance of large Tripolian settlements-prototowns is, in the opinion of scientists, a result of foreign threat to native population. The following two probable sources of that threat are identified: the so-called «steppe tribes» and allied Tripolian population in the neighbouring territories.

Archaeological data confirm that Tripolian prototowns appeared when there were neither economic, nor military and technical preconditions for any steppe invasions. Reasons of appearance of prototowns should be traced in certain features of the Tripolian economy. In the process of agrarian colonization of the Forest-Steppe by Tripolian tribes in late 5th and early 4th millennia B. C. the competition for possession of lands should arise between them inevitably. Concentration of population in large fortified centres had become the basic means for increasing military-demographic potential of certain communities.

The analogous transition from scattering to intensive assimilation of Mesopotamia (the territory between the Tigris and the Euphrates) had place in the period of the Eneolithic (Ubeid IV, Early and Late-Urukian periods). The first characters showing these processes were reduction of the number of small settlements and concentration of population in large but still agrarian settlements-prototowns. It is concluded that development of the political system preceded appearance of ancient towns in that territory in the second half of the 4th and early 3d millennia B. C.

ПРО КОНЦЕПЦІЮ ЕТНІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ

М. О. РИЧКОВ

У статті йдеться про концепцію етносу як біосоціального феномену і залежність його територіальних кордонів від природного середовища.

Проблема етносу взагалі та визначення його відмінностей зокрема викликає неабиякий інтерес широкого кола науковців. На сторінках наукових журналів точаться дискусії, висловлюються різні думки з приводу визначення різних понять, створюються концепції (наприклад, праці Л. М. Гумільова та Ю. В. Бромля). Але, незважаючи на це, проблема ще далека від свого остаточного розв'язання.

Згадка про статтю В. Абрुзі (William S. Abruzzi «Ecological Theory and Ethnic Differentiation among Human Populations» // *Current Anthropology*.— Vol. 23.— 1982.— № 1) може сприяти поживленню інтересу до цієї проблеми.

У статті розглядаються об'єднання людей та інших живих істот, як різні варіанти екологічних спільнот. Їх сутність полягає в утворенні єдиних матеріальних систем, через які проходять енергетичні потоки, що регулюють популяції і ресурси, необхідні для їх існування. Тому екологічні принципи, як вважає автор, не залежать від специфічної біологічної композиції спільнот, вони загальні для всіх екологічних спільнот, залежать від енергії, що поступає до них з природи. І хоча ця енергія в людському суспільстві трансформується в соціальну організацію, автор вважає, що для аналізу етнічних відмінностей як результату соціальної поведінки можна використовувати екологічну теорію.

© М. О. РИЧКОВ, 1998